

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות

פרקים ד-ה: תפילה

סוגיה יג: אכילה ועשיית צרכי האדם לפני התפילה (6):
נתינת שלום לפני תפילת שחרית

נכתב בסייעתא דשמיא
על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ
ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

אתר "תורת אמך" www.toralishma.org

סוגיה יג: אכילה ועשיית צרכי האדם לפני התפילה (6): נתינת שלום לפני תפילת שחרית

*

רקע

עסקנו בשתי הלכות ייחודיות לתפילת שחרית, אך ההלכה הייחודית הבולטת ביותר היא איסור נתינת שלום שאינו קיים בתפילות האחרות.

מקורות

א. גמ' יד. "אמר רב כל הנותן שלום לחבירו... צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו"

ב. תוס' ד"ה במשכים

רי"ף ז: ח., "אמר רב כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל... וישם לדרך פעמיו"

תלמידי רבינו יונה ת. ד"ה ודוקא

רבינו ירוחם נתיב ג חלק ג [כד ע"ג] "אסור ליתן שלום... וכן כתב גאון בתשובה"

ארחות חיים הל' תפילה סי' יד

רשב"א ד"ה אמר

ג. רמב"ם הל' תפילה פ"ו ה"ד

ד. שו"ע סי' פט סע' ב, ומשנה ברורה

רבינו ירוחם נתיב ג ח"ג [כד ע"ג]

אסור ליתן שלום לחבירו קודם שיתפלל, ודוקא במשכים לפתחו, ואסור לצאת לדרך קודם שיתפלל - כך פשוט בברכות. פירוש שלום - כמו כריעה, אבל שלום בפה מותר, כמו צפרא דמרי טב וכיוצא בו. ואפילו כריעה אינה אסורה אלא במשכים לפתחו, אבל אם פגע בו בשום מקום או בבית הכנסת מותר, וכן כתב גאון בתשובה.

ארחות חיים הל' תפילה סי' יד

ולא ישכים לבית חברו ויתן לו שלום קודם שיתפלל. ויש אוסרים אפילו במוצא את חברו אם לא ישנה בדבורו דאמר ליה צפרא דמרי טב. והוא הדין שאסור להתעכב עמו בדברים אחרים אם לא ישנה בדבורו, ומפני שמשנה בדבורו יזכור שלא התפלל, וכן דעת הראב"ד ז"ל. ובאותם המקומות שנהגו לתת שלום איש לחברו בבית הכנסת אחר אמן דהא-ל הקדוש, נראה באמת כי מכאן יצא להם המנהג, כי עד כאן נאסרו אם לא בשינוי דברים כאשר אמרנו ומכאן ואילך הותרו. ובתשובות לקמאי לא חששו חכמים אלא לענין כריעה, אבל שלא בכריעה נותן שלום בכל לשון שירצה בין בדרך בין בבית הכנסת ואין בכך כלום. והכריעה אסורה איסור גמור אפילו בלא נתינת שלום קודם שיתפלל, אבל אם התחיל לברך הברכות, כיון שקיבל עליו עול מלכות שמים בברכות אין לחוש כל כך¹.

¹ המשפט: "אבל אם התחיל לברך..." מצוטט מתוך דברי הבית יוסף [סי' פט סע' ב ד"ה ואמאי], אך לא מובא בארחות חיים דפוס פרינצי.

רשב"א ד"ה אמר

אמר להו אנא אסור אמרי. כלומר ואפילו במוצא חברו בשוק, כדי שלא יפנה לבו לשום דבר עד שיתפלל. וכתב הראב"ד ז"ל דהיינו שנהגו לומר בבקר צפרא דמרי טב, כדי שיתן לב שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים כלל עד שיתפלל, ומפני שהוא משנה בלשון - יזכור.

הסבר הסוגיה

אמר רב: כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה. [גמ' יד.]

הדין המבליט ביותר את ייחודיות האיסורים הנוהגים לפני תפילת שחרית, הוא איסור נתינת שלום. הגמ' לומדת איסור זה מהפסוק: "חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא", ומביאה לפסוק זה שתי דרשות: א. רב: "במה נחשב הוא" - אל תקרי בְּמָה אלא בְּמָה. ב. שמואל: במה חשבתו לזה ולא לא-לוה".

ניתן להבין שמחלוקתם של רב ושמואל היא במהות האיסור. שמואל מפרש שאיסור נתינת שלום לפני התפילה הוא מפני שהקדמת שלום לחברו לפני "נתינת שלום" לריבונו של עולם היא הקדמת כבוד העבד לכבוד רבו, ובכך הוא, כביכול, מחשיב את חברו יותר מאשר את א-להיו.

רב מפרש שאיסור נתינת שלום לפני התפילה הוא מפני ש"שלום" הוא שמו של הקב"ה, והנותן שלום לחברו לפני התפילה עובד את הקב"ה בדרך שאינה ראויה. במקום לעבוד את הקב"ה בתפילה [שהיא כהקרבת קרבן במקדש] הוא עובד את הקב"ה בנתינת שלום לחברו² [שהיא כהקרבת קרבן על גבי במה].

הגמ' [יד.] אומרת שאיסור נתינת שלום לחברו הוא רק כשמשכים לפתחו. המקדים לפתחו של חברו לפני התפילה מקדים את כבודו לכבוד שמים, ואילו כשפוגשו ברחוב או בבית הכנסת, אינו מכבדו אלא רק מברכו ברכת נימוסין, וברכת נימוסין לפני התפילה אינה מהווה פגיעה בכבוד שמים, ואינה מהווה בניית במה.

נחלקו הראשונים בגדרי האיסור לומר שלום לחברו. תלמידי רבינו יונה [ח. ד"ה ודוקא] מביאים בשם חכמי פרובנס שהאיסור הוא רק כשאומר "שלום" שהוא שמו של הקב"ה, אך מותר להשכים לפתחו של חברו ולברכו בברכת "צפרא דמארי טב". מהרי"ף [ז.] והרמב"ם [פ"ו ה"ד] משמע שהם חולקים על חכמי פרובנס, ואוסרים כל שאלה בשלום חברו. חכמי פרובנס סוברים שהאיסור הוא לעשות את חברו במה, ואילו הרי"ף והרמב"ם סוברים שהאיסור הוא להקדים כבוד העבד לכבוד רבו.

² נתינת שלום לחברו היא עבודת ה' מפני שבזכותה שם ה' מהווה מרכיב יסודי ביחסי בני אדם. מסיבה זו "התקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם" [נד.]. דין זה מקביל לשיטת הרמב"ם [הל' שבועות פ"א ה"א] שיש מצוה להשבע שבועת הדיינים.

תלמידי רבינו יונה מקבלים את החילוק בין אמירת "שלום" לבין אמירת "צפרא דמרי טב", אך הם מפרשים זאת בדרך שונה. לדעתם, איסור נתינת שלום לחברו כולל שלושה דינים:

- א. משכים לפתחו של חברו לכבוד - אסור אפילו לומר לו "צפרא דמארי טב".
- ב. משכים לפתחו של חברו לצורך עניין דחוף - אסור רק אם אומר לו "שלום".
- ג. נפגש בחבר בדרכו - מותר אפילו כשאומר "שלום".

לדעת תלמידי רבינו יונה, המשכים לפתחו של חברו לכבוד הרי הוא מקדים כבוד עבד לכבוד רבו, ואסור בכל מקרה, בין אם אומר לו שלום ובין אם אומר לו צפרא דמארי טב. אבל המשכים לפתחו של חברו לצורך עניין דחוף, אין בכך הקדמת כבוד חברו, ולכן אסור רק כשאומר לו "שלום".

רבינו ירוחם [נתיב ג ח"ג; כד ע"ג] מפרש שאיסור שאלת שלום אינו מתייחס לשאלת שלום בפה, שהיא מותרת אף כשמשכים לפתחו, אלא לכריעה, ועליה אומרת הגמ' שהיא אסורה רק כשמשכים לפתחו. רבינו ירוחם סובר שאמירת שלום אינה מעשה של כבוד, אלא של נימוסין, ורק כריעה היא מעשה של כבוד, האסור לפני התפילה.

החילוק בין אמירת שלום בכריעה לאמירת שלום ללא כריעה מובא גם בארחות חיים [הל' תפילה סי' יד] בשם "תשובות לקמאי" אך שם משמע שכריעה אסורה אף כשאינו משכים לפתחו, וכשמשכים לפתחו אסור אפילו ללא כריעה. הארחות חיים מוסיף שהאיסור לכרוע בפני חברו הוא רק כשלא אמר ברכות השחר, אך מי שבירך ברכות השחר כבר קיבל על עצמו עול מלכות שמים, ומותר לכרוע כשפוגש את חברו בדרך.

בהמשך הגמ' מובאת מימרא של רבי יונה בשם רבי זירא, ובדקדוקי סופרים מובאת למימרא זו גרסה אחרת מזו שבדפוסים: "א"ר זירא א"ר יונה כל הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל כאלו בנה במה ואמרי לה כאלו עשאו במה, במה אמרת? א"ל אנא אסור אמינא". גרסה זו היתה כנראה לפני הרשב"א [ד"ה אמר] והריטב"א [ד"ה אמרו ליה], והרשב"א מפרשה: "כלומר, ואפילו במוצא חברו בשוק, כדי שלא יפנה לבו לשום דבר עד שיתפלל". האיסור מפני ש"כאילו בנה במה" הוא רק כשמשכים לפתחו, אך "אנא אסור אמינא" - כלומר, ישנו איסור נוסף מחשש שיתעכב בתפילתו, ולכן אסור אף כשפוגש את חברו בשוק³. הראב"ד [מובא ברשב"א שם] מאמץ סברא זו, ומחדש: "דהיינו שנהגו לומר בבקר צפרא דמרי טב, כדי שיתן לב שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים כלל עד שיתפלל, ומפני שהוא משנה בלשון - יזכור".

גם הראב"ד והרשב"א וגם חכמי פרובנס ותלמידי רבינו יונה מחלקים בין אמירת "שלום" לבין אמירת "צפרא דמרי טב", אך יש הבל בין שני החילוקים. לדעת חכמי

³ גם הרא"ה [ד"ה אמר רב כל הנותן שלום] גורס גרסה זו, אך מדבריו משמע שהאיסור אינו מפני חשש שיתעכב בתפילתו אלא מפני שאסור להקדים כבוד העבד לכבוד רבו. לדעתו, משכים לפתחו - כאילו עשאו במה, ואסור אף מפני הכבוד, כשאינו משכים לפתחו - אסור לשאול בשלום חברו, ומותר לשאול מפני הכבוד ולהשיב שלום לכל אדם.

פרובנס ותלמידי רבינו יונה החילוק הוא בין שאלת שלום בשמו של הקב"ה לבין שאלת שלום ללא הזכרת שם ה', ואילו לדעת הראב"ד והרשב"א החילוק הוא בין שאלת שלום בברכה שגרתית ומקובלת לבין שאלת שלום בברכה לא שגרתית.

הנפקא מינה בין שני החילוקים הללו היא בדין אמירת "בוקר טוב" בזמננו. באמירת "בוקר טוב" אין שם ה', ולכן לפי הבנת חכמי פרובנס דינה כדין אמירת "צפרא דמרי טב", אך "בוקר טוב" היא ברכה שגרתית ומקובלת, ולכן לפי הבנת הראב"ד והרשב"א דין אמירתה כדין אמירת "שלום".

הרי"ף [ז:ו] והרמב"ם [פ"ו ה"ד] הביאו את הגמ' כפשטה, משמע שהם חולקים על הראשונים הללו, ולדעתם במשכים לפתחו אסור ליתן לו שלום בכל דרך שהיא, וכשאינו משכים לפתחו - מותר.

סיכום

נחלקו הראשונים בגדרי איסור שאלת שלום לפני תפילת שחרית, ונסכם שיטותיהם בטבלה:

פוגשו בדרך	משכים לפתחו לכבדו	משכים לפתחו לצורך	
מותר לברכו בשלום	אסור לברכו לשלום	אסור לברכו לשלום	רי"ף ורמב"ם
מותר ליתן לו שלום	אסור ליתן לו שלום, אך מותר לומר "בוקר טוב"	אסור ליתן לו שלום, אך מותר לומר "בוקר טוב"	חכמי פרובנס
מותר ליתן לו שלום	אסור לומר "בוקר טוב"	אסור ליתן לו שלום, אך מותר לומר "בוקר טוב"	רבינו יונה
אין לומר שלום, אך מותר לומר "צפרא טבא"	לא ברור אם מותר לומר "צפרא טבא"	לא ברור אם מותר לומר "צפרא טבא"	ראב"ד ורשב"א
מותר לברכו עם כריעה	כריעה אסורה, אך מותר ליתן לו שלום	כריעה אסורה, אך מותר ליתן לו שלום	רבינו ירוחם
כריעה אסורה, אך מותר ליתן לו שלום	אסור ליתן לו שלום	אסור ליתן לו שלום	ארחות חיים בשם תשובות לקמאי

הערה לטבלה: רק תלמידי רבינו יונה מחלקים בין משכים לפתחו לכבדו לבין משכים לפתחו לצורך עסקיו. הנחת היסוד בטבלה, שלשאר הראשונים דין משכים לפתחו לצורך עסקיו זהה למשכים לפתחו לכבדו. הנחה זו אינה הכרחית, ואולי לדעתם משכים לפתחו לצורך עסקיו זהה לדין פוגשו בדרך.

הלכה

השו"ע [סי' פט סע' ב] פוסק כתלמידי רבינו יונה שכאשר פוגשו בדרך מותר לומר "שלום", כשהוצרך להקדים לפתחו כדי לראות איזה עסק מותר לומר "צפרא דמרי טבא", ואסור להקדים לפתחו כדי ליתן לו שלום. הוא מוסיף שכשמשכים לפתחו אסור לכרוע לו, ויש אומרים שכריעה אסורה אף כשאינו משכים לפתחו. עוד הוא פוסק שאם התחיל לברך ברכות השחר אין לחשוש כל כך, ומסבירים האחרונים [מגן אברהם (סק"ח), הגר"א (אות י'), משנה ברורה (סק"ד)] שאם בירך מותר לכרוע לחברו כשפוגשו בדרך. כמו כן מביא השו"ע כיש אומרים את שיטת הראב"ד, שאף כשפוגשו בדרך אין לומר לו "שלום" אלא "צפרא דמרי טב", כדי שיתן לב שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים עד שיתפלל. המשנה ברורה [סקט"ז] מוסיף, שאם התחיל הברכות יש להקל בזה ומותר ליתן "שלום", ואם חברו שואל בשלומו מותר להשיב תמיד בכל עניין.